

Література

1. Бондар Г. Розкіт і злидні повоєнного Львова, або реалії житлово-побутового повсякдення : стаття // Україна модерна. - 2015. - № 3. - С. 17 – 21.
2. Борис А. Що принесли «визволителі» галичанам : стаття // Молода Галичина. – 2004. – 16 лип. 3.
3. Вовчанський Т. Як вони будували соціалізм : стаття // Перемога (Лондон). – 1972. - № 3. – С. 46 – 49.
4. Львівський обласний державний архів : справи.
5. Миронченко В. Основи інформаційного радіомовлення : навч. посіб. – Київ: КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 1996. – 440 с.
6. Терлюк Я. Росіяни західних областей України (1944 – 1946 рр.): етносоціальне дослідження : монографія – Львів: Центр Європи, 1996. – 176 с.
7. Юрчук В. І. Культурне життя в Україні у повоєнні роки: світло і тіні : монографія – Київ: Асоціація «Україна», 1995. – 80 с.

УДК 659.3:327.82+94(477)

КЛЮЧОВІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НОВИХ МАНІПУЛЯТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Кирило Мелекесцев,

*кандидат історичних наук, викладач кафедри історії України
та спеціальних галузей історичної науки Донецького національного
університету імені Василя Стуса*

Висвітлено використання інтернет-мемів задля викривлення історії України у інформаційній війні на фоні російської агресії. Категоризовані найпопулярніші формати інтернет-фольклору та типові заклики.

Ключові слова: *історія України, інформаційна війна, політика пам'яті, постправада, російська агресія, російсько-українська війна, українофобія*

The article highlights the use of Internet memes to distort the history of Ukraine in the context of the informational warfare during Russia's aggression. The most popular formats of Internet folklore and typical messages are categorized.

Keywords: *History of Ukraine, informational warfare, memory politic, post-truth, Russian aggression, Russian-Ukrainian war, Ukrainophobia.*

Процеси глобалізації та інформатизації, які руйнують старі бар'єри між етнічними групами в усьому світі, призвели до корінних змін у сучасному суспільстві. Більшість преси та інших ЗМІ у мережі Інтернет є доступними без додаткових грошових витрат, та походять з різних країн, що надає читачеві відчуття отримання «знань з усього світу». Проте стикаючись з перенасиченістю інформацією кожний читач відбирає собі «найменш важливі» новини (через неможливість встигнути прочитати усю нову інформацію). Користувачі мережі Інтернет стають схильними до читання або коротких заголовків новин, або ємких повідомлень, відповідно формуючи своє уявлення про навколишній світ через призму «вдалої редактури» у пресі – так званого «клікбейту» (від англ. «clickbait» – «приманка для натискань»), провокаційного представлення інформації з метою викликати зацікавленість читача скандальністю події. Звичайно, вищевказане є проблемою журналістики, проте нові умови світосприйняття через мережу Інтернет не могли не спрацювати в різних галузях знань. У цьому випадку, історія не є винятком, особливо враховуючи її перетинання з політикою держави, формуванням дер-

жавної повістки щодо ідеології. Хоча історики бажають сторонитися політики й зберігати «чистоту науки», більшість населення країни формує свої картини світу завдяки засобам масової інформації, через що дослідникам варто розуміти, хто, як і навіщо розповсюджує різноманітні «факти» з історії України.

Тема сприйняття історії через інформацію в мережі Інтернет поступово набирає популярність в українській історіографії. Здебільшого ці питання розглядалися в контексті політики пам'яті, яка в різних вимірах ставала темою наукових конференцій [14]. Проте ці роботи здебільшого присвячені пам'яті щодо історії доби Другої світової війни та жертв радянської репресивної політики. Ставлення до місць національної пам'яті як фактору українсько-польських відносин стало темою дисертації А. Нінчука [13]. Конкретно дослідження використання пропаганди в мережі Інтернет здебільшого стосується питань сучасного періоду (наприклад, московської агресії проти України та санкцій з цього приводу). Яскравим прикладом є стаття львівської дослідниці А. Павлюк, у якій розглянуті приклади меметичної мутації поглядів на події 2014 р. у мережі Інтернет [21]. Використання цензури та пропаганди у віртуальному просторі українськими владними акторами розглядав політолог М. Первушин [22]. У дисертації про кінематограф як універсальний код комунікації донецький міжнародник М. Єрьомін також торкався використання аудіовізуальних засобів у сфері пропаганди [11, с. 12].

Не обійшла цю тему й зарубіжна історіографія. Польські історики проводили конференції з дослідження розповсюдження неправдивих новин, заперечення геноциду, падіння авторитету гуманітарних дисциплін, кризи довіри до інформації [18]. Американська дослідниця Ж. Джонс приділила значної уваги необхідності компіляції першоджерел сучасної епохи (як приклад – сертифікат про народження Б. Обами), перевірці персонального ставлення істориків щодо сучасних «достовірних» джерел [19]. Чеський дослідник Д. Чернін відмітив зростання псевдонаукових теорій та фальшивих наративів у історичній науці в останні десятиріччя [17].

Проте недостатньо досліджень використання в маніпуляціях щодо саме історії інтернет-мемів (за вдалим визначенням дослідниці Е. Циховської «меми – це інфо, яка швидко поширюється й популяризується, це мода на певні речі, пропаговані каналами зв'язку, це установки, якими ми керуємося у виборі того чи іншого предмета») [16, с. 153]. Найближче «історичної» сторони цього питання доторкнулася А. Павлюк [21, с. 91], згадуючи про «легітимізацію агресії та анексії через історичні міфи», приводячи як приклад московські «духовні скріпи» (вислів Патріарха Кирила, який був використаний кремлівським керманічем В. Путіним у згадці про Севастополь-Херсонес) [2]. Спроби досліджувати «історичну» меметику поки що відносно аматорські та позитивістські. Є, наприклад, пропозиції освітянам використовувати меми в процесі викладання історії [1]. Є журналістські розслідування щодо «купюри зі Степаном Бандерою» та гумористичних зображень керівників УНР, представників української літератури та інших спроб популяризації серед користувачів соціальних мереж персоналій з історії України [9; 10]. Джерел для таких досліджень вистачає – різноманітні профілі у Twitter, групи у Facebook тощо [12]. Проте українськими дослідниками здебільшого ігнорується зображення української історії авторами з держави-агресора. Винятком є публікації історика К. Галушка у ЗМІ, які ілюструють ряд московських мемів та представляють читачам преси викриття пропагандистських «фокусів» [7]. А московські меми, поміж тим, поширюються серед громадян України, як на «нейтральних» платформах (не забуваймо про процеси глобалізації та інформатизації), так і зусиллями промосковських сил в Україні.

Тим часом для зацікавлених антиукраїнською діяльністю жителів Московщини меми про історію України вкрай важливі. Доказом того є додання коротких, образливих зображень як «шаблонів під меми» (основ для генерування чи не найпростіших варіацій інтернет-фольклору: картинок з підписами) на таких

сторінках як meme-arsenal. Серед прикладів таких провокаційних зображень – меми, направлені на глузування з ідеї того, що в Україні може бути історія взагалі. Нібито, українці її вигадують аж з часів «юрського періоду» (із зображенням скелету тиранозавра крейдового періоду та стилізованих під українське національне вбрання праісторичних гомінідів вже кайнозойської ери) [6]. Окрім розмивання самої ідеї історії України користувачі «генерують» також і меми про «відсутність українців», при чому розповсюджують такі зображення саме серед жителів українських міст: прикладом є створена для публікації у російськомовній групі «Типичная Одесса» картинка з підрахунком етнічного складу міста за часів Російської імперії (в період кінця XIX ст., коли імперська влада особливо цуралася згадувати про «південно-західних росіян» навіть як про «малоросів»), з доданим «висновком» про те, що українців себто тоді ще не вигадали, і що вигадка та відбулася десь на початку Першої світової війни (певно, натяк на ще доінтернетський мем про «Австрійський Генштаб») [4]. Намагаються у мемах довести історичне обґрунтування пропаганди про «фашистську хунту у Києві», з дивом знайшовши інформацію про українську емігрантську політичну спілку 1920-х рр. «Союз українських фашистів» [3]. Негативний образ України й українства ототожнюють навіть із Соловєєв-Розбійником, якого протиставляють Ілі Муромцю, що має символізувати Московщину [5]. Образи українського лицарства взагалі дуже до вподоби московським пропагандистам, які зображують свою сторону саме таким чином, «воюючи» проти Змія Горинича Заходу в союзі з китайським вояком [20]. Іншою типовою ланкою пропаганди засобами мемів є група зображень, яку можна позначати як «подарунки Україні»: мем типово представляє собою мапу України, поділену на території, які начебто «подарували» їй московські царі та радянські генсеки [7; 8; 15]. В окремих випадках їм підіграють й українські автори, «пояснюючи», як саме та від Гетьманщини-«Малоросія» приросла «Новоросією», «Донецько-Криворозькою республікою Росії», «подарованим генсеком Хрущовим півостровом Крим» [8]. Навіть освічені історики працюючи з презентацією пропагандистсько-відредагованої версії для інтернет-видань замовчують факти та використовують на противагу ним знайомі для обивателя меми (такий як «подарунок Хрущова», незважаючи на його невідповідність фактам про реальну владу першого секретаря на 1954 р.).

Таким чином, серед розглянутих прикладів домінують меми вигляду «зображення – підпис». Такий формат зручний для виготовлення, не вимагає багато зусиль та, у певних випадках, навіть окремого редактора зображень (використовуються онлайн-сервіси для додання напису на шаблон, прикладом такого сервісу є meme-arsenal). Хоча більшість мемів стосуються сучасних «фольклористам» подій (під «атаки» підпадають учасники протестів, Президенти України, загиблі українські воїни), однак не можна не відмітити й популяризацію мемів про історію України. Їх можна розділити на такі що: а) спонукають до невизнання права України на історію взагалі (нібито лише в Україні вивчають питання праісторії); б) спонукають на розгляд українців як «вигаданої нації» (ігноруючи той факт, що будь-яка нація представляє собою соціальний конструкт); в) спонукають до скепсису щодо територіальної цілісності України (обґрунтування легальності й легітимності окупації територій України); в) спонукають до асоціації українців з «фашистами» – типово, з німецьким нацизмом і його символікою (обґрунтування власної моральної переваги в агресії проти українців і України); г) перехоплюють українські образи та символи з метою зображення їх як московські (здебільшого це лицарство часів Русі, але трапляються й «перефорси» козаків, княжого знаку Володимира Великого, українських вчених і літераторів). Московські меми щодо історії України не обмежені «рунетом», вони поширюються на розважальних сайтах і в міжнародних ЗМІ. В майбутніх дослідженнях варто торкнутися саме методів поширення такої інформації та конкретних випадків її впливу на сприйняття історії людьми.

Література

1. 6 причин використати меми на уроках історії. ТОВ «Освітній проект «На Урок». 9 грудня 2018 р. URL: <https://naurok.com.ua/post/6-prichin-vikoristati-memi-na-urokah-istori>.
2. Володимир Путін вважає, що духовні «скрепи» Росії знаходяться в Херсонесі. Gazeta.ua. 2 грудня 2014 р. URL: https://gazeta.ua/articles/history/_volodimir-putin-vvazhae-schoduhovni-skrupi-rosiyi-znahodyatsya-v-hersonesi/597756.
3. Все шаблони / Создать мем «Википедия - История Украины» Meme-arsenal. URL: <https://www.meme-arsenal.com/create/template/161279>.
4. Все шаблони / Создать мем «Одесса (история украины, типичная одесса вконтакте, история российского государства)». Meme-arsenal. URL: <https://www.meme-arsenal.com/create/template/596191>.
5. Все шаблони / Создать комикс мем «Украина (Украина, илья муромец и соловей разбойник, богатырь)» Meme-arsenal. URL: <https://www.meme-arsenal.com/create/template/60029>.
6. Все шаблони / Создать мем «Хохлы (история украины юрского периода, история древних укров картинки, Хохлы)». Meme-arsenal. URL: <https://www.meme-arsenal.com/create/template/685253>.
7. Гадушко К. Русская щедрость. Из каких царских подарков состоит Украина. Деловая столица. 12 березня 2017 р. URL: <https://www.dsnews.ua/society/russkaya-shchedrost-iz-kakih-tsarskih-podarkov-sostoit-ukraina-12032017180000>.
8. Голованов Р. Украина состоит из подарков русских царей и советских генсеков. Комсомольская правда. 18 травня 2017 р. URL: <https://www.crimea.kp.ru/daily/26680.3/3702227/>.
9. Гончарова К. История одного мема. Як Бандера опинився на 1000-гривневій купюрі. Media Sapiens. 24 січня 2020 р. URL: <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/24122/2020-01-24-istoriya-odnogo-mema-yak-bandera-opinivsiya-na-1000-grivnevii-kupyuri/>.
10. Грициун Р. Грушевський, Петлюра, Мазепа. Топ-15 мемів з історії, або з чого сміються у соцмережах. «Трибуна» Незалежна преса Полтави. 19 грудня 2016 р. URL: <https://tribuna.pl.ua/news/grushevskij-petlyura-mazepa-top-15-memiv-z-istoriyi-abo-z-chogo-smiyutsya-u-sotsmerezah/>.
11. Єршомін М. Б. Універсальний код кінематографу у міжнародній політичній комунікації: автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2019. 18 с.
12. Історія України в схемах і мемах. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/pg/istukrmemes/posts/>.
13. Нінічук А. В. Місця національної пам'яті в сучасних українсько-польських взаєминах (1991–2018 роки): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2019. 22 с.
14. Політика пам'яті в теоретичному та практичному вимірах: матеріали конференцій 2016-2019 рр. Фонд ім. Рози Люксембург [та ін.]. Рівне : Волинські обереги, 2019. 368 с.
15. Родовая травма. LiveJournal. 14 серпня 2018 р. URL: <https://stainlesslrat.livejournal.com/3596839.html>.
16. Циховська Е. Інформаційні віруси: картина як інтернет-мем. Актуальні проблеми іноземної філології. Серія: Лінгвістика та літературознавство: зб. наук. статей. Бердянськ: БДПУ, 2013. Вип. VIII. Ч. 1. С. 152–158.
17. Černín D. Role historie v době post-faktické. Člověk v postfaktické společnosti. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové. 2018.
18. History in a Post-Truth World. Collegium Civitas. URL: <https://www.civitas.edu.pl/en/our-university/our-events/history-in-a-post-truth-world>.
19. Jones J. History in a «Post-Truth» Era. Not Even Past. URL: <https://notevenpast.org/history-in-a-post-truth-era/>.
20. Motygin E. G20 summit. DeviantArt. 27 квітня 2014 р. URL: <https://www.deviantart.com/egormotygin/art/G20-summit-450311840>.
21. Pavlyuk L. Memes as markers of fakes and propaganda topics in media representations of the russian-ukrainian conflict. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Журналістські науки. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. № 3. С. 87–94.
22. Pervushyn M. The impact of censoring and filtering practices in the Ukrainian Internet on Ukraine's international image in context of Russian military aggression. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2018. Вип. 4 (40). С. 47–51.